

znanego powieściopisarza jako myśliciela, znawcę areny międzynarodowej przed I wojną światową. Osiągnięcia jednego z najbardziej pracowitych ludzi pióra związanego z biografią Jubilata przedstawiła Barbara Kochańska (*Józef Kisielewski – dziennikarz, literat i publicysta*).

Wśród opracowań dotyczących historii najnowszej na uwagę zasługuje obszerne (gruntownie udokumentowane) studium Czesława Luczaka *Dzieje okupowanej przez Trzecią Rzeszę Wielkopolski w polskiej i niemieckiej historiografii*. Tom zawiera artykuły związane z naukami politycznymi. Zaliczamy do nich zarówno bogatą w swej treści analizę poglądów (dodajmy – jakże trafnych, choć często bardzo krytycznych, a nawet kąśliwych) redaktora paryskiej „Kultury” na temat stosunków społecznych i politycznych okresu polskich przemian (artykuł Iwony Hofman, *Notatki Redaktora. Jerzy Giedrońc o nowej Polsce*), jak też obraz kultury politycznej na prowincji u progu XX w. (Haliny Tumolskiej, *Idea parlamentaryzmu w prasie kaliskiej w latach 1905-1907*) i uwagi Bogdana Koszela *Zabiegi polskie o członkostwo w Unii Europejskiej – strategią przedczłonkowska*.

Interesującą analizę porównawczą i nowatorskie, być może dla niektórych kontrowersyjne (wciąż żywe emocje) wnioski przedstawił Antoni Czubiński (*Rola przewrotu majowego 1926 roku i stanu wojennego 1981 roku w procesie kształtowania systemu demokracji parlamentarnej w Polsce*). Dwa ostatnie artykuły mieszczą się w dziedzinie prasoznawstwa. Ich autorami są Jan Załubski (*Zawodowy i społeczny status dziennikarza w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*) i Czesław Mojsiewicz (*Problemy propagandy politycznej – wczoraj, dziś i jutro*). Tom kończy oryginalny aneks źródłowy – rozmowa Tomasza Agatowskiego z profesorem Gerardem Labudą, dotycząca dokonań naukowych i planów na przyszłość, toczona w toku wędrowki wśród największej pasji Jubilata – wielkiego domowego zbioru ksiąg. Jest to rzadko spotykany, a barwny pod względem formy przyczynek dotyczący biografii bohatera księgi pamiątkowej.

Zebrane studia i przyczynki charakteryzuje różnorodność tematyki. Nie pomniejsza to jednak wartości zbioru. O niej decyduje znaczący wkład w zapewnienie istniejących luk w polskiej historiografii i politologii. Z pewnością zajmie on trwałe miejsce wśród ksiąg poświęconych Jubilatowi w ostatnim ćwierćwieczu.

Jakub Wajer

Stefan Kardynał Wyszyński wobec Ziem Zachodnich i Północnych oraz stosunków polsko-niemieckich. W 100-lecie urodzin Prymasa Tysiąclecia, Tadeusz Dzwonkowski, Czesław Osękowski (red.), Warszawa-Poznań-Zielona Góra 2001, 239 ss.

Prezentowany tom stanowi efekt konferencji zorganizowanej w dniach 10-11 maja 2001 r. w Zielonej Górze przez Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, Instytut Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego, Archiwa Państwowe w Zielonej Górze i Szczecina oraz Lubuski Urząd Wojewódzki. Jak piszą redaktorzy we wstępie, „założeniem konferencji było pogłębienie dotychczasowej wiedzy na temat roli kardynała Wyszyńskiego w życiu Ziemi Odzyskanych i różnych form życia duchowego tego obszaru oraz oddanie hołdu Jego osobie w setną rocznicę urodzin”. W istocie jednak bardziej wypadaloby mówić o popularyzatorskim charakterze tej publikacji. Na uwagę zasługuje jej pierwsza część, zawierająca m.in. teksty Czesława Osękowskiego, ks. Prymasa Stefana Wyszyńskiego wobec stosunków polsko-niemieckich, ks. Józefa Patera, *Biskupi na Ziemiach Zachodnich i Północnych jako wikariusze generalni Prymasa Wyszyńskiego* oraz Marka Ordyłowskiego, Tadeusza Dzwonkowskiego i ks. Andrzeja Kopiczki poświęcone polityce władz lokalnych wobec Kościoła na Dolnym Śląsku, Ziemi Lubuskiej oraz Warmii i Mazurach. Ich dopełnieniem są analizy przeglądowe przygotowane na podstawie materiałów Archiwów Państwowych Gdańska, Koszalina, Olsztyna, Szczecina, Wrocławia i Zielonej Góry, zajmujące ostatnią część publikacji. Mogą one posłużyć jako cenne wskazówki dla badaczy zajmujących się stosunkami państwo – Kościół w okresie Polski Ludowej.

Osią, wokół której koncentruje się uwaga autorów poszczególnych artykułów, są wydarzenia związane z obchodami dwudziestolecia obecności Kościoła katolickiego na Ziemiach Odzyskanych, wymianą listów między biskupami Polski i Niemiec oraz uroczystościami milenijnymi 1966 r. Wykorzystując zachowane dokumenty administracji wojewódzkich, Urzędu ds. Wyznań czy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, dokonano prób rekonstrukcji kontaktów władz z reprezentantami Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Jest to jednak, z uwagi na niedostępność archiwów kościelnych, obraz dość jednostronny. Potwierdza pogląd o motywach działań władz państwowych, zmierzających do minimalizacji wpływu Kościoła na postawy indywidualne i społeczne wiernych. Polityka, której przyświecało hasło „dziel i rządź”, realizowana była w latach 60. bardziej wysublimowanymi metodami, niż w epoce stalinowskiej, a delikatna materia Ziem Odzyskanych nie pozostawiała Kościołowi nadmiernej swobody działania: prowadził on swoją misję w realiach stworzonych przez powojenny porządek geopolityczny. Trudno zgodzić się ze stwierdzeniem, że do czasu orędzia z 1965 r. w sprawach Ziem Zachodnich „miało miejsce współdziałanie władz państwowych z kościelnymi” (s. 58). Przytaczane przykłady utrudnień czy zakazów ze strony władz państwowych i administracji świadczą chyba o czymś wprost odwrotnym.

Czy więc upór i determinacja, z jakim Kościół polski pod przewodnictwem Prymasa Wyszyńskiego realizował Milenijną Nowennę, a na Ziemiach Zachodnich i Północnych, tak jak i w pozostałych regionach, wskazywał ludziom sferę wartości fundamentalnych, są dziś tylko materiałem do badań nad postawami sprzeciwu wobec dyktatury, czy też uczą czegoś więcej? Próbie odpowiedzi na to pytanie sygnalizuje w omawianym tomie niestety tylko jeden tekst, pióra ks. Piotra Niteckiego, *Aktualność nauczania Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. Spoglądając na program duszpasterski Prymasa nie tylko przez pryzmat religijny, ale również jako na wezwanie do samodzielnego, niezależnego myślenia i działania szerokich kręgów społecznych, dostrzegać w nim można prągenę pokojowej rewolucji lat 80. i społeczeństwa obywatelskiego. Kościół, dając doświadczyć przestrzeni wolności, stanowił oparcie nie tylko dla swoich wiernych, co dla patrzących na to zjawisko z perspektywy współczesnej stanowi jasną wskazówkę: tylko otwartość na świat, wsparta fundamentem uniwersalistycznych wartości, może stanowić o sile moralnego (bo nie politycznego przecież!) oddziaływania. W tym znaczeniu przesłanie płynące z działania Kard. Stefana Wyszyńskiego, podporządkowane imperatywowi służby integralnemu rozwojowi osoby ludzkiej, pozostaje aktualne i dziś, w radykalnie odmiennych warunkach zewnętrznych. Warto o tym pamiętać, przypominając postać zwierzchnika polskiego katolicyzmu nie tylko dla uczczenia jego osoby, ale także dla głębszej refleksji nad aktualnymi rozterkami młodej demokracji i z bólem tworzącego się społeczeństwa obywatelskiego w III Rzeczypospolitej.

Poznawcze walory prezentowanej publikacji przyćmiewa wiele wymagających odnotowania uchybień edytorskich. Towarzyszące czytelnikowi od pierwszych stron błędy literowe i stylistyczne występują miejscami w natężeniu uniemożliwiającym zrozumienie tekstu (s. 14, ss. 16-17). Biskupem Wrocławia w 1956 r. z całą pewnością nie został Bolesław Kominak (s. 49), a dywersyjne w stosunku do kościelnych obchodów imprezy raczej nie odbywały się w Ornacie (s. 64). Na stronie 51 w przypisie 62 jest dzień i miesiąc urodzenia bpa Józefa Drzazgi, brak natomiast roku. Zawartej we wstępie deklaracji redaktorów tomu, iż tworzą go referaty z sesji odbytej w Zielonej Górze przeczy jeden autorów, kończąc swój tekst refleksją o „sanktuarium w Gietrzwałdzie, w którym odbywa się nasze sympozjum” (s. 163). Pragnący dociec autorstwa tego stanu rzeczy czytelnik trafia w stopce na enigmatyczne stwierdzenie, iż korekty dokonał zespół.

Program duszpasterski i społeczny Prymasa Wyszyńskiego wymaga pogłębionych studiów, prowadzonych nie tylko przez historyków i archiwistów, ale i przedstawicieli nauk społecznych. Wydany staraniem Zespołu Programowego Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” tom stanowi niewątpliwie cenny krok na drodze do rozbudzenia zainteresowań tą problematyką w szerszym gronie badaczy. Ukazując zaś obraz epoki w świetle materiałów posiadanych przez Archiwa Państwowe, służyć może poznaniu kulisów wydarzeń sprzed kilkudziesięciu lat także szerszemu gronu czytelników.

Natalia Jackowska